

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

STATE AND PROSPECTS OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN CHERNIVTSI REGION

УДК 338. 346.1:061.5

Мельник О.І.

к.е.н., асистент кафедри економіки підприємства та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Мельник А.Г.

к.е.н., асистент кафедри економіки підприємства та управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Гуменюк В.В.

студент Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті висвітлено стан розвитку малого та середнього підприємництва в Чернівецькій області за 2014-2016 роки. Окреслено фактори, що негативно впливають на темпи росту малого підприємництва і гальмують його подальший розвиток. Розглядаються проблеми розвитку і причини їх виникнення, фінансування та державна підтримка розвитку малого та середнього підприємництва в Чернівецькій області. Предметом дослідження є наявна ситуація, яка склалася в регіональній економіці та перспективи розвитку підприємництва.

Ключові слова: підприємництво, мале підприємництво, середнє підприємництво, державна політика розвитку, юридичні особи, фізичні особи, зведений бюджет.

В статье освещено состояние развития малого и среднего предпринимательства в Черновицкой области за 2014-2016 годы. Определены факторы, негативно влияющие на темпы роста малого предпринимательства и тормозят его развитие. Рассматриваются проблемы развития и причины их возникновения, финансирование

и государственная поддержка развития малого и среднего предпринимательства в Черновицкой области. Предметом исследования является существующая ситуация, которая сложилась в региональной экономике и перспективы развития предпринимательства.

Ключевые слова: предпринимательство, малое предпринимательство, среднее предпринимательство, государственная политика развития, юридические лица, физические лица, сводный бюджет

The article highlights the status of small and medium enterprises in the Chernivtsi region for 2014-2016 years. Outlined the factors that affect the growth of small business and hampering its further development. The problem of development and their causes, financing and state support of small and medium enterprises in Chernivtsi region. The study examined the present situation is prevailing in the regional economy and the prospects for business development.

Key words: entrepreneurship, SME's, public policy development, legal entities, individuals, consolidated budget.

Постановка проблеми. Підтримка становлення та розвитку малого і середнього підприємництва в Україні є одним із визначальних пріоритетів державної політики. Загальновідомо, що малий і середній бізнес відіграють важливу роль у підвищенні рівня зайнятості населення, послабленні соціальної напруженості, забезпеченні конкурентного середовища, економічної стабільності та інноваційного зростання, створенні передумов для становлення середнього класу. Малий і середній бізнес надає можливість реалізувати творчі можливості та ініціативу підприємців. Варто підкреслити важливість малого і середнього підприємництва у розвитку регіональної економіки. Суб'єкти малого та середнього підприємництва більш пристосовані для впровадження унікальних виробництв, гнучкіші до технічного переозброєння, потребують менше капіталовкладень та забезпечують їх швидко окупність.

Тому необхідно здійснити аналіз стану і перспектив розвитку малого та середнього підприємництва в Чернівецькій області. Частка зайнятих у даній сфері економічної діяльності регіону є дуже низькою (менше 30%), саме тому дане дослідження є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Висвітлення даного питання у сучасній економічній літературі є досить обмежене. Основні аспекти щодо розвитку та стимулювання малого і середнього підприємництва в Україні знайшли своє відображення у працях таких науковців: М. Бех, З. Варналій, Л. Воротіна, А. Горбовий, Л. Колеснікова, О. Кужель, В. Ляшенко, О. Мазур, Н. Остапенко, Н. Руццишина,

Б. Струк, В. Сизоненко, С. Соболев, В. Ткаченко та ін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз стану малого та середнього підприємництва в Чернівецькій області та окреслення перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невід'ємною складовою сучасного підприємництва є малий і середній бізнес, на який покладаються функції прискорення структурної перебудови економіки, підвищення ефективності використання національних ресурсів, зміцнення економічної бази регіонів, швидке насичення ринку товарами та послугами, послаблення монополізму і розвиток конкурентного середовища, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, підвищення експортних можливостей, забезпечення зайнятості значної частини населення країни [1].

Підприємництво – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [2]. Це головна продуктивна сила суспільства, яка відіграє важливу роль в економічному, соціальному, культурному напрямках розвитку суспільства та виступає:

- ефективним інструментом співпраці великої кількості громадян в економічному житті країни чи регіону;
- потужним соціально-економічним засобом існування і стимулом до самовдосконалення і самореалізації;

– одним з головних чинників розвитку демократії та основою створення середнього класу населення;

– важливою ланкою ринкових перетворень та відкритості національної економіки [3].

У загальній структурі підприємств України найбільшу і вагому частину займають малі підприємства, їх частка складає близько 94% (рис. 1).

Державна політика розвитку малого та середнього підприємництва на загальнодержавному та регіональному рівнях здійснюється відповідно до Законів України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», «Про адміністративні послуги», Стратегії розвитку Чернівецької області на період до 2020 року та інших нормативно-правових актів. Чернівецька область займає останнє місце за кількістю малих та середніх підприємств в Україні, що перш за все є наслідком того, що досліджувана область є найменшою за площею областю України (8100 км²) та на її території проживає найменша чисельність населення (909029 осіб станом на 01 жовтня 2016 р.). Кількість малих підприємств у Чернівецькій області зросла із 46 одиниць у 2013 р. до 51 одиниці у 2015 р. на 10 тисяч населення, тобто на 11% (рис. 2).

Варто також зауважити, що незначне зростання кількості малих та середніх підприємств є загальною тенденцією в Україні за 2013-2015 рр. Проте кількість таких підприємств у Чернівецькій області із урахуванням густоти населення є вдвічі меншою, ніж аналогічний показник в Україні. У Чернівецькій області послідовно проводиться політика спрямована на підтримку та сприяння розвитку малого і середнього підприємництва, який є провідним сектором розвитку економіки регіону, забезпечує насиченість ринку товарами і послугами, впливає на ринок монопольних утворень, створює додаткові робочі місця, має високу мобільність та формує ринкові конкурентоздатні відносини [5].

У загальній кількості малих і середніх підприємств Чернівецької області частка малих підприємств Чернівців становила 55,9% (у 2014 році – 55,3%), середніх підприємств – 58,7% (у 2014 році – 58,9%) [7]. Кількість діючих малих та середніх підприємств у розрахунку на 10 тисяч осіб наявного населення області збільшилася порівняно з 2014 роком на 3

підприємства або 6,3% і становила 51 одиницю (по області – 51 од., по Україні – 91 од.). Спостерігається позитивне зростання показника, що дозволяє зробити висновки про зростання економічного розвитку і економіки регіону загалом. Динаміка показників за 2013-2015 роки наведена на рис. 2.:

Майже 30% підприємств міста та області займаються оптовою та роздрібною торгівлею, ремонтом автотранспортних засобів і мотоциклів, понад 13% – виробництвом, 12% – здійснювали операції з нерухомим майном, майже 11% займалися будівництвом [5].

Протягом 2014-2016 рр. зайнятість населення мала тенденцію до зменшення як у Чернівецькій області, так і в Україні в цілому. За досліджуваний період зменшилась і реальна заробітна плата на 19,4% в Чернівецькій області та на 17,4% в Україні.

Водночас спостерігається зниження обсягу товарообороту за такими ключовими видами економічної діяльності, як сільське, лісове та рибне господарства, оптова та роздрібна торгівля, будівництво та промисловість. Одним із чинників подолання цих негативних тенденцій могла б стати активізація підприємницької діяльності в регіоні.

Незважаючи на щорічне збільшення обсягів фінансування програми розвитку малого і середнього підприємництва в Чернівецькій області, облас-

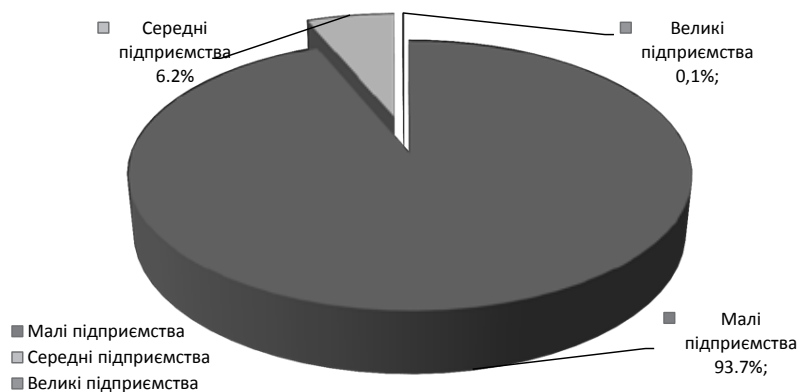

Рис. 1. Структура підприємств України відповідно до загальної кількості

Примітка. Сформовано авторами за даними Державної служби статистики України [4].

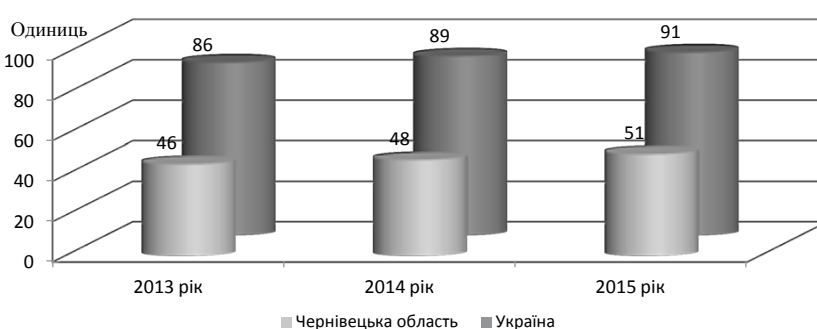

Рис. 2. Кількість малих і середніх підприємств на 10 тис. осіб наявного населення Чернівецької області

Примітка. Сформовано авторами за даними Державної служби статистики України [4].

ний бюджет не в змозі профінансувати заплановані заходи.

Характерним є те, що в основному фінансування програми здійснюється не за рахунок обласного бюджету, а за рахунок Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, який фінансував 69% видатків програми у 2011-2012 рр., 51,2% – 2013-2014 рр. та 85,6% – у 2015-2016 рр. У табл. 1 наведено дані щодо фінансування підтримки малого підприємництва, що здійснювалися із обласного бюджету та Фонду програми розвитку.

Дані таблиці 1 свідчать про невідповідність обсягів фінансових ресурсів на підтримку малого та середнього підприємництва у регіональних програмах та обласному бюджеті. З бюджету Чернівецької області щорічно передбачалось виділення 200 000 грн. на підтримку малого та середнього підприємництва, що ніяк не пов'язано із передбаченим програмою обсягом видатків обласного бюджету, який має постійну тенденцію зростання.

Доходи обласного бюджету за 2011-2014 рр. зросли на 984 млн. грн., у той час, як обсяг видатків на підтримку підприємництва залишився незмінним і в 2015 р. досяг тільки 0,88% від рекомендованого фінансування. Головним джерелом фінансування регіональних програм підтримки малого підприємництва в Чернівецькій області є Фонд загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття. За даними таблиці 1 частка участі Фонду у фінансуванні Регіональної програми досягає 85% у 2015 р. Виплата одноразової грошової допомоги по безробіттю складає від 1,1 млн. грн. (80,7% витрат Фонду) у 2013 р. до запланованих 6,6 млн. грн. (97,6% витрат Фонду) у 2016 р.

У Чернівецькій області фінансова політика щодо підтримки малого та середнього підприємництва не реалізується повною мірою, її фактичні обсяги є меншими від нормативних та запланованих. Це зна-

чною мірою вплинуло на відсутність позитивної динаміки соціально-економічного розвитку Чернівецької області в цілому та малого бізнесу зокрема.

Одним із пріоритетних завдань розвитку малого і середнього бізнесу залишається питання зайнятості населення. При загальному збільшенні кількості діючих суб'єктів малого і середнього підприємництва міста відслідковується тенденція щодо зменшення кількості зайнятих працівників. Із метою реалізації державної політики розвитку малого і середнього підприємництва в області прийнята Регіональна програма розвитку малого і середнього підприємництва у Чернівецькій області на 2015-2016 роки, яка затверджена Рішенням XXXI сесії VI скликання Чернівецької обласної ради від 2 квітня 2015 року № 39–31/15 (із змінами від 26 травня 2015 року № 56-31/15).

Основні заходи Програми містять 4 розділи:

- 1) впорядкування нормативного регулювання підприємницької діяльності;
- 2) фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка;
- 3) ресурсне та інформаційне забезпечення;
- 4) формування інфраструктури підтримки підприємництва [6].

Розділи Програми об'єднують 51 захід: 20 з яких потребують фінансування з обласного бюджету; реалізація 3-х заходів передбачає фінансування за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття; реалізація 2-х заходів передбачає виділення коштів з відповідних міських бюджетів; 4-х – за рахунок статутної діяльності Регіонального фонду підтримки підприємництва, Чернівецької торгово-промислової палати, коштів інвесторів; 22 заходи не потребують фінансування [6].

Станом на 01.01.2016 (за інформацією Головного управління Державної фіскальної служби України у Чернівецькій області) в області на податковому обліку перебувало 69,1 тис. суб'єктів господарської діяльності – платників податків (що на 3,5 тис. суб'єктів або

Таблиця 1

Показники фінансування регіональних програм підтримки малого та середнього підприємництва у Чернівецькій області у 2011-2015 рр.

Показники	2011	2012	2013	2014	2015
1. Доходи обласного бюджету, млн. грн.	1298	1589	2015	2380	2282
2. Рекомендований обсяг видатків бюджету для підтримки розвитку МСП* (2=п. *0,5%), млн. грн.	6,49	7,95	10,08	11,90	11,41
3. Фактичний обсяг видатків обласного бюджету для підтримки МСП, млн. грн.	0,20	0,20	0,20	0,20	0,10
4. Передбачена вартість регіональної програми, млн. грн.	1,74	1,89	2,91	2,88	7,57
5. Передбачений програмою обсяг видатків обласного бюджету, млн. грн.	0,62	0,50	1,55	1,28	1,10
6. Передбачений програмою обсяг видатків Фонду загальнообов'язкового соціального страхування, млн. грн.	1,12	1,39	1,36	1,60	6,46
7. Участь обласного бюджету у фінансуванні програми (7=п.5/п.4*100%), %	35,66	26,58	53,15	44,32	14,60
8. Участь Фонду загальнообов'язкового соціального страхування у реалізації програми (8=п.6/п.4*100%), %	64,34	73,42	46,85	55,68	85,40
9. Фактичне фінансування (порівняно з програмою) (9=п.3/п.5*100%), %	32,15	39,80	12,94	15,67	9,06
10. Фактичне фінансування (порівняно з рекомендованим) (10=п.3/п.2*100%), %	3,08	2,52	1,98	1,68	0,88

Примітка. Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [4].

4,9% менше), з них 65,4 тис. суб'єктів фактично здійснювали господарську діяльність, тому числі 13,7 тис. юридичних осіб та 51,7 тис. фізичних осіб-підприємців. Зменшення кількості суб'єктів господарської діяльності відбулось за рахунок суттєвого їх скорочення у м.Чернівці (на 1,6 тис. або 4,7%) [6].

Зменшення кількості фізичних осіб – підприємців обумовлено набуттям чинності з 07.07.2014 року Закону України від 13.05.2014 року № 1258-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців за заявницьким принципом» та виключенням з Єдиного державного реєстру фізичних осіб-підприємців, які не закінчили процедуру припинення підприємницької діяльності з 2004 року.

За 2015 рік суб'єктами господарювання малого та середнього бізнесу до бюджетів усіх рівнів та державних цільових фондів сплачено 1548,1 млн. грн., що на 396,7 млн. грн. або 34,5% більше, порівняно 2014 роком (1151,4 млн. грн.). Із загальної суми коштів малими підприємствами сплачено 446,2 млн. грн., (що на 111,3 млн. грн. або 33,2% більше, ніж у 2014 році); середніми підприємствами – 1101,9 млн. грн. (на 285,4 млн. грн. або 34,9% більше ніж у відповідному періоді 2014 року). Питома вага надходжень до Зведеного бюджету від суб'єктів малого та середнього підприємництва за 2015 рік становить 74,4% проти 72,6% у 2014 році (по МП – 21,5% проти 21,1% у 2014 році). У 2015 році понад 23,1 тис. суб'єктів малого підприємництва застосовували спрощену систему оподаткування та обліку і сплачували єдиний податок. Загальна сума надходжень від суб'єктів малого підприємництва, які застосовують спрощену систему оподаткування за 2015 рік становить 153,7 млн. грн., що на 30,8% більше ніж у 2014 році [6].

Із загальної кількості цієї категорії платників – 20,5 тисяч (88,7%) складають фізичні особи-підприємці, якими у 2015 році сплачено понад 106,4 млн. грн. єдиного податку. Порівняно з 2014 роком надходження цього платежу зросли на 17,9 млн. грн. (або на 20,2%) [8]. Юридичними особами (2,6 тисяч платників єдиного податку III групи або 11,3% спрощенців) сплачено 47,3 млн. грн. єдиного податку, що на 18,3 млн. грн. (63,1%) більше, ніж за 2014 рік.

У галузевому розрізі найбільше сплачено податків та зборів суб'єктами малого та середнього підприємництва, які здійснюють підприємницьку діяльність у сфері торгівлі. Всього ними сплачено 300,7 млн. грн. платежів (19,5% від загального обсягу сплачених податків і зборів суб'єктами малого та середнього підприємництва). Малі та середні промислові підприємства перерахували до бюджету 234,9 млн. грн. платежів (15,2%). За видами промислового виробництва найбільшу сплату платежів до зведеного бюджету забезпечили підприємства з виробництва харчових продуктів та напоїв – 64,3 млн. грн. (4,2% від загального обсягу). Будівельними підприємствами у 2015

році до бюджетів усіх рівнів сплачено 94,6 млн. грн. (6,1%) [7].

Серед інших галузей, найбільші надходження платежів у 2015 році забезпечили підприємства, що здійснюють діяльність у лісовій галузі (6%) та у сільському господарстві (5,4%) від загального обсягу сплати податків і зборів суб'єктами малого та середнього підприємництва. Основним недоліком, який перешкоджає ефективному виконанню Програми, є відсутність фінансування відповідних заходів, що унеможлиблює їх виконання в повному обсязі [6].

Крім того, серед основних загроз розвитку малого і середнього підприємництва в Чернівецькій області можна виділити:

- наслідки економічно-фінансової кризи;
- наявність військових дій на Сході України;
- недосконале податкове законодавство та надмірне податкове навантаження;
- відсутність ефективних механізмів фінансово-кредитної підтримки, і доступу до фінансово-кредитних, інвестиційних ресурсів;
- відсутність механізмів державної підтримки інноваційного та науково-технічного розвитку.

Відповідно робота обласної державної адміністрації у сфері малого і середнього підприємництва в подальшому повинна спрямовуватися на створення сприятливих умов для підприємницького середовища, пошуку шляхів вирішення проблемних питань його розвитку.

Виділяють основні проблеми в Чернівецькій області, що сповільнюють розвиток малого та середнього підприємництва:

- відсутність дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки;
- недофінансування заходів програм розвитку малого підприємництва з бюджетів усіх рівнів;
- низька економічна ефективність виставкових заходів та недостатня участь підприємств та організацій області у міжрегіональних, національних та міжнародних виставках, у тому числі за кордоном, через обтяжуючі умови участі в них;
- слабка матеріально-технічна база малих підприємств;
- низький рівень впровадження інноваційної продукції та технологій в малому бізнесі [8].

Говорячи про основні проблеми розвитку малого та середнього бізнесу, зауважимо, що основною є проблема відсутності державної підтримки даного сектору бізнесу.

На думку багатьох аналітиків у Податковому кодексі, простежується підтримка саме великого бізнесу, а основний тягар припадає на малий та середній бізнес, що унеможлиблює покращення сучасного стану його розвитку. На сьогодні існує концепція системної податкової реформи, яка створить сприятливі умови підтримки малих та середніх підприємств. Сутність її полягає в повній відміні ПДВ, податку на прибуток і єдиного податку на малий бізнес [3].

Це означає, що бізнес повністю вивільняється від податків, пов'язаних з отриманням підприємницького доходу. Замість скасованих податків вводиться податок на купівлю в розмірі 2,5-4%, який сплачує споживач.

Основними перевагами такої системи, на думку С. Осаволюка, є:

1. У результаті повної відміни ПДВ, податку на прибуток та єдиного податку на малий бізнес в Україні будуть створені ідеальні умови для процвітання інвестиційного клімату;

2. Наявність значної детінізації економіки, оскільки немає сенсу приховувати податки. Відповідно при ставці податку в 4% до бюджету повинно додатково надійти на 60-70 млрд. грн. більше існуючого рівня річних податкових надходжень;

3. Введення податку на купівлю зробить низькорентабельними багаторівневі корупційні канали розподілу з великою кількістю посередників і буде стимулювати розвиток реального сектору економіки;

4. Значно скоротиться час та витрати на адміністрування податків [3].

Отже, особлива увага повинна приділятися заходам, які сприятимуть мінімізації згортання підприємницької діяльності та вивільненню працівників, зайнятих у малому і середньому бізнесі, розвитку ринкової інфраструктури, забезпеченню рівноправних умов для здійснення підприємницької діяльності суб'єктами господарювання усіх форм власності та зростанню економічної привабливості підприємницького середовища в Чернівецькій області.

Висновки. Сприяння розвитку малого та середнього підприємництва на регіональному рівні необхідно розглядати як один із найбільш пріоритетних напрямів діяльності місцевих органів влади щодо забезпечення динамічного сталого розвитку територій. Урахування регіональних особливостей при цьому обумовлюється тим, що цей сегмент економіки переважно зорієнтований на місцеві ринки, який допомагає задіяти підприємницький потенціал як вагомий ресурс регіонального розвитку. Потенціал позитивного впливу малого та середнього підприємництва на соціально-економічні процеси не може використовуватися в повному обсязі до того часу, поки не будуть виявлені та ліквідовані негативні фактори, а також поки не будуть обґрунтовані шляхи та механізми поступового розвитку малих та середніх підприємств, як важливого сектору національної та регіональної економіки.

У Чернівецькій області є значна кількість малих та середніх суб'єктів господарювання, але, без державної підтримки й ефективних програм розвитку, їх кількість буде невідносно знижуватись, тому необхідно вживати негайних економічних заходів щодо розвитку малих підприємств, регіональним державним органам допомоги сприяти у відкритті бізнесу, та інших мотиваційних заходів щодо стимулювання населення до підприємницької діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про Концепцію державної політики розвитку малого підприємництва» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/404-96-%D0%BF>.

2. Закон України «Про підприємництво» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/698-12>.

3. Ближенський В.Є. Основні проблеми розвитку малого бізнесу в Україні / В.Є. Ближенський // Управління розвитком. – 2013. – № 19. – С. 24–27.

4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Програма розвитку малого і середнього підприємництва в Чернівецькій області за 2015-2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: chernivtsy.eu/portal/f/mr/ses2014059-1443-d1.doc.

6. Регіональна програма розвитку малого і середнього підприємництва в Чернівецькій області за 2015-2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: bukoda.gov.ua/sites/.../zvity_po_programi_msp_na_sayt.doc.

7. Варналій З.С. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні / Варналій З.С., Геєць В.М., Кужель О.В., Лібанова Е.М. та ін. – К.: Держкомпідприємство, 2010. – 240 с.

8. Ляпіна К.М. Порівняння розвитку малого підприємництва у країнах ЄС та в Україні / К.М. Ляпіна, Д.В. Ляпін // Наукові праці НДФІ. – 2009. – № 7. – С. 57–61.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrayiny «Pro Kontseptsiyu derzhavnoyi polityky rozvytku maloho pidpryyemnytstva» [Elektronnyy resurs] // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/404-96-%D0%BF>.

2. Zakon Ukrayiny «Pro pidpryyemnytstvo» [Elektronnyy resurs] // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/698-12>.

3. Blyzhens'kyy V.Ye. Osnovni problemy rozvytku maloho biznesu v Ukrayini / V.Ye. Blyzhens'kyy // Upravlinnya rozvytkom. – 2013. – No 19. – S. 24–27.

4. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Prohrama rozvytku maloho i seredn'oho pidpryyemnytstva v Chernivets'kiy oblasti za 2015-2016 roky [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: chernivtsy.eu/portal/f/mr/ses2014059-1443-d1.doc.

6. Rehional'na prohrama rozvytku maloho i seredn'oho pidpryyemnytstva v Chernivets'kiy oblasti za 2015-2016 roky [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: bukoda.gov.ua/sites/.../zvity_po_programi_msp_na_sayt.doc.

7. Varnaliy Z.S. Pro stan ta perspektyvy rozvytku pidpryyemnytstva v Ukrayini / Varnaliy Z.S., Heyets' V.M., Kuzhel' O.V., Libanova E.M. ta in. – K.: Derzhkompidpryyemnytstvo, 2010. – 240 s.

8. Lyapina K.M. Porivnyannya rozvytku maloho pidpryyemnytstva u krayinakh YeS ta v Ukrayini / K.M. Lyapina, D.V. Lyapin // Naukovi pratsi NDFI. – 2009. – No 7. – S. 57–61.